

TÜRKİYE CUMHURİYETİ İLE LİBYA DEVLETİ ULUSAL MUTABAKAT HÜKÜMETİ ARASINDA İMZALANAN AKDENİZ'DE DENİZ YETKİ ALANLARININ SINIRLANDIRILMASINA İLİŞKİN MUTABAKAT MUHTIRASININ ULUSLARARASI POLİTİKAYA ETKİLERİ

Zeynep PARALI¹

Özet

Doğu Akdeniz'de 2008 yılında bulunan petrol ve doğal gaz rezervleri, bölgede enerji çalışmalarının yoğunlaşmasına sebep olmuş ve bu durum Doğu Akdeniz'in önemini arttırmıştır. Doğu Akdeniz, enerji transferlerinde önemli bir geçiş noktası olmanın yanı sıra enerji merkezi olarak da etkisini arttırmıştır. Bölgede bulunan enerji rezervlerinin politik ve ekonomik etkisi sadece Doğu Akdeniz'e kıyaslı olan devletleri değil, aynı zamanda bölge üzerinde çıkarı olacak birçok ülkeyi de politik ve ekonomik yönden etkileyecek potansiyele sahip olmuştur. Doğu Akdeniz'de 2000'li yıllardan itibaren yaşanmaya başlayan sorun, kıyıdaş ülkelerin doğal kaynaklar üzerinde egemen yetkilere sahip oldukları kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgeler (MEB) alanlarının kıyıdaş ülkeler arasında nasıl paylaşılacağı olmuştur. Bu bağlamda, 27 Kasım 2019'da Türkiye ile Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti arasında imzalanan Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası, her iki ülkenin karşılıklı kıyıları arasında deniz yetki alanları sınırını belirlemiştir. Bu çalışmada, ilk olarak enerji güvenliği bağlamında, Türkiye ve Libya'nın mevcut pozisyonları kısaca değerlendirilecek; ardından 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nde belirlenen kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge kavramları irdelenecek ve Doğu Akdeniz'deki sınırlandırma sorunları incelenecektir. Akabinde, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki enerji güvenliğine ilişkin olarak Libya ile gerçekleştirdiği, her iki ülkenin deniz alanlarını belirleyen mutabakatın içeriği, yaratmış olduğu siyasi ve hukuki sonuçları ve bölge üzerinde çıkarı olan diğer ülkelerin, mutabakata vermiş olduğu tepkiler çözümlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Doğu Akdeniz, Enerji Güvenliği, Yetki Paylaşımı, Libya-Türkiye Mutabakatı

JEL Kodları: R10, R58

THE EFFECTS OF THE MEMORANDUM OF UNDERSTANDING ON THE LIMITATION OF MARITIME JURISDICTIONS IN THE MEDITERRANEAN TO INTERNATIONAL POLICY WHICH SIGNED BETWEEN THE REPUBLIC OF TURKEY AND LIBYA STATE NATIONAL CONSENSUS GOVERNMENT

Abstract

Oil and natural gas reserves which were found in the Eastern Mediterranean in 2008 caused intensive energy studies in the region and this increased the importance of the Eastern Mediterranean. In addition to being an important transit point in energy transfers, the Eastern Mediterranean has increased its impact as an energy center. The political and economic impact of the energy reserves in the region has the potential to affect not only the states that have a coast in the Eastern Mediterranean but also many countries that will have an interest in the region in terms of politics and economics. The problem that started to be experienced in the Eastern Mediterranean since the 2000s was how the continental shelf and exclusive economic zone areas where riparian countries have sovereign authorities over natural resources will be shared among riparian countries. In this context, the Libyan National Reconciliation Government of Turkey on November 27, 2019 Memorandum of Understanding Concerning the Limitation of Jurisdiction in the Mediterranean Sea signed between opposite coasts of both countries marked the border maritime jurisdiction areas. In this study, the current positions of Turkey and Libya will be briefly evaluated in the context of energy security; afterwards the concepts of continental shelf and exclusive economic zone concepts set out in 1982 United Nations Convention on the Law of the Sea will be scrutinized and the limitation issues in the Eastern Mediterranean will be investigated. Subsequently, the content of the agreement which is defining the maritime areas of the both countries that Turkey conducted with Libya in regard to energy security in the Eastern Mediterranean, the political and legal consequences created by the agreement and the reactions of other countries that have interests in the region will attempted to be analysed.

Keywords: East Mediterranean, Energy Security, Sharing Authority, Libya-Turkey Reconciliation

JEL Codes: R10, R58

¹ Yüksek Lisans, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, SBE, Aydın, Türkiye, zeynepparali@hotmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-8573-8770

GİRİŞ

Ernle Bradford, “Akdeniz Bir Denizin Portresi” isimli kitabında, Akdeniz için düşüncelerini “*Akdeniz sahillerinde fıskıran ve Akdeniz’in neredeyse gelgitsiz sularını geçip birbirlerini çapraz besleyen kültürlerin ve uygarlıkların sayısıyla dünyada boy ölçüşecek başka hiçbir yer yoktur.*” şeklinde ifade etmiştir (Bradford, 2004: 42). Bu kapsamda, Akdeniz, kültür ve uygarlıkların doğmasında ve yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. Tarih boyunca birçok devletin elde etmek için mücadele verdiği Akdeniz, dünyanın önem verdiği coğrafyalardan birisi olmayı başarmıştır. Bu bölge üzerinde bulunan imparatorluklar veya devletler bekalarını sürdürmek ve güçlerini en yüksek düzeye çıkartmak uğruna mücadele etmiş, Akdeniz’in deniz ticaretinden ve verimli arazilerinden faydalanmayı amaç edinmişlerdir (Braudel, 1989: 183). Asya, Avrupa ve Afrika’nın kesiştiği Akdeniz, Batı ve Doğu Akdeniz olarak iki ayrı bölgeden oluşmaktadır. Eski adı Levant olan Doğu Akdeniz, stratejik konumundan dolayı küresel ticaretin odak noktası olmuştur (Yıldız, 2008: 55). Tarih boyunca jeostratejik konumunu devam ettiren Doğu Akdeniz, petrol ve doğal gaz yataklarının bulunmasından sonra dikkatleri bu sefer de enerji bağlamında üzerine çekmiştir. Akdeniz’e kıyısı bulunan ülkeler; Filistin, Arnavutluk, Bosna Hersek, Hırvatistan, İsrail, İtalya, Karadağ, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC), Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), Malta, Mısır, Lübnan, Libya, Slovenya, Suriye, Yunanistan, Tunus ve Türkiye olarak sayılabilir. Doğu Akdeniz’e sahildar ülkeler ise; Birleşik Krallık², Filistin, GKRY, İsrail, KKTC, Lübnan, Libya, Mısır, Suriye, Yunanistan ve Türkiye’dir (Özgen, 2013: 104).

Son yıllarda Doğu Akdeniz’de bulunan hidrokarbon rezervleri, bu bölgedeki küresel ve bölgesel hareketliliğin yeniden biçimlenmesine neden olmuştur. Değişen dinamikler, enerji yarışının ve tartışmalı konuların giderek çoğalmasına ve bunalımların derinleşmesine yol açmıştır. Bulunan bu rezervler ile enerjiden kar sağlamak isteyen bölge devletleri arasındaki yarış artmış ve deniz yetki alanlarının paylaşımı konuları da sorun yaratmaya başlamıştır. Ayrıca çıkarılan rezervlerin hangi yollardan geçerek satışının sağlanacağı konusundaki fikir ayrılıkları da farklı bir tartışma konusu olmuştur (Yorulmaz, 2019: 81). Doğu Akdeniz’de kıyısı bulunan Mısır, İsrail, Lübnan, Filistin, Suriye, Türkiye, KKTC, GKRY ve son olarak Yunanistan diğer ülkelerin haklarına saygılı olmak şartıyla bölge üzerinde pay sahibi olan ülkelerdir. Doğu Akdeniz’de, hak sahibi bu ülkeler arasındaki en önemli uyuşmazlıklar deniz yetki sınırlandırması ve münhasır ekonomik bölgelerin (MEB) belirlenmesi konusunda ortaya çıkmıştır (Balık, 2018: 89). Bu bölgedeki çıkmazda olan sorunlara bir de bulunan yeni rezervler eklenmiş ve bu konular bölgenin hem ekonomik hem de enerji güvenliği kapsamında ele alınmasını gündeme getirmiştir.

Soğuk Savaş’ın sona ermesinin ardından, küreselleşmenin etkisiyle güvenlik, kavramsal bir genişlemeye uğramış ve geleneksel güvenlik anlayışının devlet ve askeri güç merkezli güvenlik yaklaşımları tartışmaya açılmıştır (Baylis, 2008: 73). Buzan, güvenliği sektörlere ayırmış ve askeri sektöre ek olarak siyasi, toplumsal, ekonomik ve çevresel sektörleri de dâhil etmiş ve güvenliği daha geniş bir kapsamda tanımlamıştır (Buzan, 2015: 107-117). Bu bağlamda, enerji güvenliği de çevre güvenliği ve ekonomik güvenlik sektörlerinin bir kesişme alanı olarak ele alınmaya başlanmıştır. Enerji güvenliği, her ülkenin ekonomisi ve gelişimi kapsamında, enerji kaynaklarının güvenli bir şekilde, istenilen yere zamanında ulaşabilmesinin sağlanması anlamına gelmektedir. Enerji güvenliği açısından, ithalatın sürekliliği, çok taraflı bağlantı noktaları ve çok taraflı bağlantı kanallarının kesintisiz akışının güven içinde sağlanması mecburidir (Klare, 2008: 484). Enerjiyi ithal eden bir devletin enerji güvenliğini sağlayabilmesi için enerjiyi düşük maliyetle temin etmesi ve arzını çeşitlendirmesi gerekmektedir (Raphael ve Stokes, 2016: 344). Bu noktada, enerjiyi satın alan ülkeler açısından enerji güvenliğini sağlamanın en iyi yolu enerji arz çeşitliliğini sağlamak olmuş, enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve enerjinin temin edildiği bölge konusunda tek bir yere bağlı kalmamak önemli hale gelmiştir. Bu kapsamda, küresel ticaretin merkezi noktalarından biri olan Doğu Akdeniz, bulunan enerji rezervleri sayesinde büyük güçlerin dikkatini çekerken, üzerinde yaşanan paylaşım sorunları nedeniyle enerji güvenliği konusunda uluslararası tartışma ve çekişmelerin odak noktası olmuştur. Deniz yetki

² Birleşik Krallık, Zürih ve Londra Antlaşmalarında zikredildiği üzere Kıbrıs Adası’nda askeri üslere sahiptir. Bu nedenle, kıyıdaş ülkeler arasında adı geçmektedir.

paylaşımları ve MEB üzerinde tartışmaların devam ettiği dönemde Türkiye ile Libya arasında gerçekleştirilen Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası, her iki ülke içinde siyasi ve hukuki bazı sonuçlara neden olmuştur. Libya’da yaşanan iç karışıklıklar, bölge üzerinde çıkarları olan diğer devletler tarafından da tepkilere yol açmış, yapılan antlaşmanın hukuki olup olmadığı tartışmalarını gündeme getirmiştir.

Bu çalışmada, öncelikle Türkiye ve Libya’nın, Doğu Akdeniz’deki enerji güvenliği değerlendirilecektir. Ardından, Doğu Akdeniz üzerinde anlaşmaya varılamayan, MEB ve kıta sahanlığı kavramları incelenecektir. Sonrasında, Türkiye ile Libya’nın imzaladıkları mutabakatın siyasi ve hukuki içeriği analiz edilecek; akabinde, bölge üzerinde çıkarı olan devletlerin imzalanan mutabakata vermiş olduğu tepkiler ele alınacaktır.

1. TÜRKİYE VE LİBYA AÇISINDAN DOĞU AKDENİZ’DE ENERJİ GÜVENLİĞİ

Uluslararası Enerji Ajansı (IEA), enerji güvenliğini, enerji kaynaklarına kesintiye uğramadan ve uygun ücretler karşılığında ulaşabilmek şeklinde tanımlamaktadır. Ancak enerji güvenliği, kapsamlı ve nitelikli bir olgu olmasından dolayı her ülke için farklı anlamlar içermektedir (Cherp & Jewell, 2011: 2). Enerji güvenliği nosyonu, enerjinin üretimi ve dağıtım yollarının alt yapısına karşı gerçekleşebilecek terör saldırıları, olası parasal eksikliklerin yaratacağı kesintiler, doğal afetlerin sebep olabileceği handikapların yanı sıra, ambargolar, darbeler, iç isyanlar ve işgaller gibi enerjiye ulaşma konusunda engel teşkil edebilecek ihtimallerin göz önüne alınarak değerlendirilmesi gereken bir kavram olmuştur. Bu noktada, enerji stratejileri ve arzın güvenliğinin sağlanmasına yönelik konularda, önemli enerji tüketicileri, enerji kaynaklarının coğrafi dağılımını, maliyetlerini, enerjiyi taşıma güzergahlarını ve taleplerin artmasını hesaplayarak, bu kaynaklara ulaşabilmek için çok geniş bir yelpaze içinde birçok strateji geliştirmişlerdir (Sevim, 2012: 4385). Bu minvalde, her ülke enerji güvenliği tanımını, uzun ve kısa dönemdeki menfaatlerini gözetecek şekilde belirlemektedir.

Enerji güvenliği nosyonu, iki ayrı bakış açısını içinde barındırmaktadır. Bunlardan ilki enerjinin mevcudiyeti diğeri ise enerjinin fiziki güvenliği olmuştur. Güvenlik açısından ele alındığında, enerjiyi arama, geliştirme, üretim ve dağıtımını sağlama ve tüketimi çerçevesindeki tesislere yönelik olası bir tehdidin gerçekleşmemesi adına alınacak koruma tedbirlerini oluştururken, enerjinin mevcudiyeti açısından, enerjinin erişilebilirliğini ve kabul edilebilirliğini kapsamaktadır (Kılınç Pala, 2019: 52). Ayrıca enerji güvenliği nosyonu içinde değerlendirilmesi gereken diğer bir önemli konu da denizlerin güvenliği olmuştur. Hem küresel hem de bölgesel boyuttaki ekonomik hareketlilikte deniz ulaşımı merkezi düzeyde rol oynamıştır. Deniz yollarından yararlanılarak petrol ve doğal gaz taşımacılığı çok yoğun bir şekilde yapılmaktadır. Küresel düzeyde, genellikle doğal gazın dağıtımı boru hatları ile sağlanırken, petrolün büyük bir kısmı deniz ulaşımı ile sağlanmaktadır. Doğal gazın sıvılaştırılarak, deniz ulaşımının sağlanması büyük miktarda maliyet gerektirdiği için ulaşımda genellikle boru hatları tercih edilmektedir (Sevim, 2012: 4387). Enerji güvenliği ile deniz güvenliği arasındaki bağlantıda, enerjinin yüklendiği ve boşaltıldığı limanların, terminaler arasındaki güzergahların, boğazların veya kanalların güvenliği hayati bir rol oynamaktadır.

Ülkelerin, ekonomik ve sosyal yönden ilerlemelerinin gerçekleşebilmesi açısından enerji olmazsa olmaz bir gereksinim niteliğindedir. Enerjiye ve ülke yönetimine şekil veren siyasi nitelikli kişiler en temel ihtiyaç olan enerjiyi, kesintisiz, hesaplı, zamanında ve temiz bir biçimde temin etmek durumundadırlar (Pamir, 2003: 9). 2017 yılı verilerine göre, Türkiye’nin birincil enerji arzı içinde %30,5 oranında doğal gaz ve %30,5 oranında petrol bulunurken, ikincil enerji arzını %27,2’lik oran ile kömür takip etmektedir (TPAO, 2019). Bu bağlamda, Türkiye, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı’na göre, enerjiyi elde etme konusunda %75 oranında dışa bağımlı halde bulunmaktadır (ETKB, 2017). Türkiye, 2018 yılı verilerine göre, petrol ithalatının %25,2’sini Rusya, 18,4’ünü İran, %17,1’ini Irak’tan gerçekleştirmektedir (TPAO, 2019). Görüldüğü üzere Türkiye, petrol ihtiyacının %35,5’lik kısmını Ortadoğu ülkelerinden temin etmektedir ve bu noktada İran ve Irak en fazla petrol ihtiyacının sağlandığı ülke konumundadır. Irak’ta yaşanan siyasi istikrarsızlıklar, Türkiye açısından önemli bir sorun teşkil etmiş olmasına rağmen, bu sebepten dolayı petrol ithalatında herhangi bir kesinti yaşanmamıştır. Nitekim bir kesintinin yaşanmaması, yaşanmayacağı anlamına gelmemekte ve Türkiye’nin petrol arz güvenliği kapsamında, Rusya’dan sonra Ortadoğu ülkeleri merkezi bir konumda bulunduğundan, bu bölgedeki ülkelerin istikrar ve güvenliği petrol akışının sağlanmasında önem arz etmektedir (Özev, 2017: 39).

Türkiye'nin doğalgaz rezervi, 2018 yılında 3,8 milyar m³ olarak kaydedilmiş ve yeni keşiflerin yapılmaması durumunda, kalan üretilebilir doğal gaz rezervinin yaklaşık 9 yıllık bir ömrünün kaldığı belirtilmiştir (TPAO, 2019). Türkiye, nüfusunun artması buna bağlı olarak enerji talebinin de artması, sanayi sektöründe yaşanan artışlar gibi sebeplerle iç enerji talebinin karşılanmasında yetersiz kalmakta ve doğal gaz sektöründe de, dışa bağımlı bir konumda bulunmaktadır. Türkiye yapmış olduğu çeşitli anlaşmalar kapsamında, 2018 yılı verilerine göre, doğal gaz ihtiyacının %46,9'unu Rusya, %15,6'sını İran, %14,9'unu Azerbaycan, %8,9'unu Cezayir ve %3,3'ünü Nijerya gibi ülkelerden gerçekleştirmektedir (TPAO, 2019). Bu bağlamda, Türkiye'nin doğal gaz teminini sağladığı ülkelerle siyasi ve askeri ilişkilerini de olumlu yönde geliştirmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, bu ülkeler ile yaşanacak olan herhangi bir bunalımın, Türkiye'nin enerji güvenliğini tehlikeye sokabilecek potansiyele sahip olacağı ileri sürülebilir. Bu nedenle, petrol ve doğal gazın ithal edildiği ülkelerin çeşitlendirilmesi ve enerji arz güvenliği kapsamında gerekli düzenlemelerin yapılması, Türkiye'nin enerji güvenliği için hayati önemdedir (ETBK, 2017). Türkiye'nin enerji güvenliği bağlamında, önemli olan diğer bir unsur da, jeopolitik pozisyonudur. Enerji rezervleri açısından zengin bölgeler olan Ortadoğu ve Avrasya'ya komşu olan Türkiye'nin bu niteliği önemli bir üstünlük olmuştur (Fidan, 2011). Türkiye, Ortadoğu ve Avrasya'da bulunan enerji kaynaklarına doğrudan sahip olmasa da, söz konusu bölgelere olan coğrafi yakınlığı ve ulaşılabilir tedarikçi ülkelerin fazla olması nedenleriyle ihtiyaç duyduğu enerjiyi uygun ücretlerle elde edebilme fırsatı yakalamıştır. Ayrıca Türkiye'nin jeopolitik konumu, enerjinin Batı ülkelerine ulaştırılması çerçevesinde köprü ülke olma amacına da hizmet etmiştir (Kılınç Pala, 2019: 100). Bu kapsamda, 2006 yılından itibaren Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı vasıtasıyla dünya pazarlarına ulaştırılan petrolden sonra, Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP)³ çerçevesinde Türkiye'ye gaz akışı 2018 yılında başlamıştır (ETBK, 2020). Azeri gazını, Türkiye'ye ve Avrupa'ya taşıyacak olan TANAP'ın, öncelikle Türkiye'nin, ardından bölgenin arz güvenliğine katkı sağlayacağı ileri sürülebilir.

Öte yandan, Doğu Akdeniz'in enerji jeopolitiğinde önemli bir farklılık doğuran hidrokarbon rezervlerinin bulunması, hem kıyıdaş devletlere hem de bölgenin dışında kalan aktörlere birçok ekonomik ve siyasal olanaklar sunmuştur. ABD Jeolojik Araştırmalar Merkezi (United States Geological Survey/ USGS), 2010 yılında sunmuş olduğu raporda, Levant Havzası olarak adlandırılan Afrodit bölgesinde 3,45 trilyon m³ doğal gaz ve 1,7 milyar varil petrol bulunduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu rapora göre, Nil Deltası'nda 1,8 milyar varil oranında petrol, 6,3 m³ doğal gaz ve 6 milyar varil sıvı doğal gaz rezervinin olduğu saptanmıştır. Kıbrıs Adası'nın çevresinde ise, 8 milyar varillik bir petrol rezervi ve Herodot şeklinde isimlendirilen bölge ile Kıbrıs Adası etrafındaki bölümde 3,5 trilyon m³ oranında doğal gaz olduğu tespit edilmiştir (USGS, 2010). Doğu Akdeniz'de bulunan hidrokarbon rezervleri, 2010 yılı enerji tüketim miktarı⁴ göz önüne alındığında, Türkiye'nin yaklaşık 572 yıllık enerji ihtiyacını karşılayacak potansiyele sahiptir (Yaycı, 2012: 11). Hidrokarbon rezervlerinin keşfi, enerji temini konusunda dışa bağımlı olan ve ekonomik sıkıntılar çeken bölge ülkelerinin iktisadi açıdan gelişmelerinde mühim bir fırsat ortaya çıkarmıştır (Özekin, 2020: 27). Bu minvalde, Türkiye'nin yükselen enerji gereksinimlerinin temin edilebilmesi ve gelişiminin sağlanabilmesi adına, Doğu Akdeniz'deki enerji güvenliği önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla Doğu Akdeniz'de bulunan enerji kaynakları, Türkiye'nin bölgede etkin bir politika izlemesi ile birlikte, Türkiye'yi enerjiyi ithal eden ülke konumundan, ihraç eden ülke konumuna geçirebilir ve iktisadi açıdan gelişmesine büyük fırsatlar sunabileceği de ileri sürülebilir. Diğer yandan, bölgede var olan enerji kaynaklarının, Avrupa pazarına ulaştırılması konusunda Türkiye, önemli bir transit ülke olma imkânına sahiptir (Yorulmaz: 2019: 83).

Doğu Akdeniz'e kıyısı bulunan bir diğer önemli devlet ise Libya'dır. 1962 yılında OPEC üyesi olmuş Kuzey Afrika ülkesi Libya'nın ekonomisinin esas dayanak noktası, petrol ve doğalgaz kaynaklarının ihracatından elde ettiği gelirlere bağlıdır. İhracatının %69'u petrol sektörüne dayanmakta ve Gayrisafi

³ TANAP'ın amacı, Azerbaycan'ın Hazar Denizi'ndeki Şah Deniz 2 sahası ve Hazar Denizi'nin güneyinde çıkarılan gazın, öncelikle Türkiye'ye sonrasında Avrupa'ya naklinin sağlanmasıdır. TANAP, Güney Kafkasya Boru Hattı (SCP) ve Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) ile birleşerek, Güney Doğal Gaz koridorunu oluşturmaktadır.

⁴ Türkiye'nin 2010 yılı doğal gaz tüketim miktarı 37 milyar m³ olarak gerçekleştirdiği ve yıllık petrol tüketiminin 30 milyon ton şeklinde olduğu baz alındığında, Doğu Akdeniz'de bulunan hidrokarbon rezervlerinin Türkiye'nin yaklaşık 572 yıllık enerji ihtiyacını karşılayacağı hesaplanmıştır.

Yurtiçi Hasılasının %60'ını petrol ve doğalgaz sektörlerinden karşılamaktadır. Libya, elde ettiği gelirlerinin %85'ini Avrupa ülkelerine ihraç ettiği enerji kaynaklarından sağlamaktadır (OPEC, 2018). Libya, British Petroleum'un (BP) 2018'de açıkladığı verilere göre dünya ispatlanmış petrol rezervlerinin %2,8'ine sahip bir ülkedir (BP Statistical Review of World Energy, 2019: 14). Libya, 1970'lerde 3 milyon varillik ham petrol üretimi yaparken, 1990'larda bu oran neredeyse yarı yarıya düşmüştür (Pamir, 2020) Bu düşüşte, petrol şirketlerinin ulusallaştırılmaya çalışılması ve özellikle Lockerbie davasından dolayı gerçekleşen ambargolar etkili olmuştur. Lockerbie olayı, 21 Aralık 1988 tarihinde, Londra-New York seferini gerçekleştiren PAN AM Havayollarına ait bir uçağın İskoçya'nın Lockerbie kasabasına düşmesiyle ortaya çıkmıştır. Uçakta bulunan 259 yolcu ve mürettebat ile Lockerbie'de yerde bulunan 11 kişi hayatını kaybetmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda, uçağın kargo bölümüne yerleştirilen bir bomba nedeniyle düştüğü anlaşılmış ve Libya'lı iki resmi görevli uçağın düşmesinden sorumlu tutulmuştur. Libya, belirlenen kişilerin resmi görevliler olması sebebiyle olaydaki sorumluluğu ve tazminat ödemeyi kabul ettiğini belirtmiştir. Ancak Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Birleşik Krallık belirlenen kişilerin iadesini istemiş, Libya ise bu kişileri kendisinin yargılayacağını ileri sürerek bu isteği reddetmiştir (O'Sullivan, 2018: 89). Bunun üzerine Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK), Libya'yı iade isteklerine tam bir cevap vermeye çağıran 731 sayılı kararı almıştır (BMGK, 1992). Libya'nın bu kararı dikkate almaması üzerine BMGK, 31 Mart 1992'de 748 sayılı kararı alarak, 731 sayılı kararın gerekliliklerinin getirilmemesi halinde Libya'ya ambargo uygulama kararı almıştır (BMGK, 1992). 2008 yılında günlük petrol üretimi 1,8 milyon varil olan Libya, 2011 yılında Kaddafi'nin devrilmesi ve ortaya çıkan iç karışıklıklar nedeniyle petrol üretiminde 516 bin varile düşmüştür. (Pamir, 2020) Libya'daki petrol üretimi Kaddafi dönemi sonrasında iki kez sekteye uğramıştır. İlki, 2011 yılında ortaya çıkan iç savaş ortamında, ikincisi ise, 2013 yılının ortalarında milis güçlerin eylemleri ve halk protestoları nedeniyle petrol sahalarının ve boru hatlarının faaliyetlerinin durdurulmasıyla ortaya çıkmıştır (Balkaş, 2011: 6).

Arap Baharı'ndan itibaren iç istikrarsızlıkların baş göstermeye başladığı Libya'da Muammer Kaddafi yönetimi Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) müdahalesi ile devrilmiş ve Kaddafi karşıtı gruplar, Ulusal Geçiş Hükümeti kapsamında, devrimin ardından kısa bir süre eylemlerini sürdürmüştür. Libya'nın 2012 yılından 2014 yılına kadar seçilmiş parlamento görevini üstlenen Genel Ulusal Kongre (GUK), Libya'da bir düzen oluşturamamış ve uzlaşma sağlayamamıştır (Hallet & Clark-Lowes, 2017: 31). 2014 yılına gelindiğinde ise Halife Haftar'ın, 'Libya'nın İtibarı' adını vermiş olduğu askeri harekâtı başlatmasıyla Libya'daki çatışmalar yeni bir boyut kazanmaya başlamıştır (Lacher, 2020: 40). Bu noktada, Birleşmiş Milletler'in (BM) teşebbüsleriyle 17 Aralık 2015 tarihinde Libya'da "Libya Siyasi Antlaşması" imzalanmış ve Başkanlık Konseyi ve Temsilciler Meclisi'nden meydana gelen Ulusal Mutabakat Hükümeti⁵ kurulmuştur (BMGK, 2015). Libya'da hala devam eden bu istikrarsızlık ortamı ve ülkede var olan farklı öğelerin farklı ülkeler nezdinde destek bulması, ülkede siyasi anlamda bir bütünlüğün olmadığını kanıtı olmuştur.

Diğer yandan, 2018 yılı verilerine göre, Kuzey Afrika bölgesi dünyadaki petrol rezervlerinin %5'ine ve doğal gaz rezervlerinin ise %8'ine ev sahipliği yapmaktadır. Libya'da siyasi istikrarsızlık devam etse de ihracat gelirlerinin %95'i petrol ve doğal gaz gelirlerinden elde edilmektedir (OPEC, 2018). Libya'daki petrol ve doğal gaz üretiminin sağlandığı tesisler, kara bölgelerinde (onshore) üretim gerçekleştirmektedirler. Bu durum gerçekleştirilen üretimin maliyetini düşürürken, söz konusu bölgelerin herhangi bir siyasi istikrarsızlıktan doğrudan zarar görebilmesine neden olmaktadır. Libya'da 2011 yılından beri devam etmekte olan istikrarsızlığa rağmen, OPEC'in 2019 yılında yayımlanmış olduğu rapora göre, Libya 2018 yılının sonu itibariyle günlük 14 bcm/gün doğal gaz üretimi gerçekleştirmiştir. Ayrıca yine aynı rapora göre, Libya, günlük petrol üretimi kapsamında, ilk on ülke arasında sekizinci sırada yer almayı başarmıştır (OPEC, 2019). Bu minvalde, Libya'nın yukarıda da belirtildiği gibi en fazla ihracatı Avrupa ülkelerine gerçekleştirdiği göz önüne alındığında, Doğu Akdeniz'de keşfedilen hidrokarbon rezervlerinin, son on yıl içinde Libya'nın enerji arz güvenliğindeki önemini arttırdığı ileri sürülebilir. Bu noktada, Libya'nın enerji üretimi ve enerji arz güvenliği kapsamında, Doğu Akdeniz'de daha aktif bir politika izlemesinde fayda olacağı iddia edilebilir.

⁵ Ulusal Mutabakat Hükümeti, Birleşmiş Milletler tarafından Libya'nın yasal hükümeti olarak kabul edilmiştir.

2. DOĞU AKDENİZ'DE SINIRLANDIRMA SORUNLARI

Doğu Akdeniz'deki deniz problemlerinin temelini, kıta sahanlığı ve MEB bölgelerinin sınırlarının saptanması, diğer bir deyişle deniz yetki alanlarının sınırlandırılması meselesi oluşturmaktadır. Kıta sahanlığı kavramı coğrafi olarak, bir kara devletinin denizin altından devam eden doğal uzantısı olarak tanımlanırken, hukuki anlamda ise, karasularının ötesinden başlayıp belirli bir uzaklığa ve derinliğe kadar giden deniz tabanını ve toprağın altını ifade etmektedir. Kıta sahanlığı, 200 mil genişlik prensibinin uygun olmadığı dar denizlerde adilane ögelere göre sınırlanan, diğer denizlerde ise 200 mile kadar olan kıyı ülkesinin doğal kaynakları arama ve işletilmesi sınırlı olan alanı ifade etmek için kullanılır (Pazarcı, 2018: 304). Bu minvalde, bir ülke başka bir ülke ile yapacağı kıta sahanlığı antlaşmasını, 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin (BMDHS) 83. maddesi "*Sahilleri bitişik veya karşı karşıya bulunan devletler arasında kıta sahanlığının sınırlandırılması, hakkaniyete uygun bir çözüme ulaşmak amacıyla, Uluslararası Adalet Divanı Statüsünün 38. maddesinde belirtildiği şekilde, uluslararası hukuka uygun olarak anlaşma ile yapılacaktır.*" kapsamında uluslararası hukuka uygun olarak gerçekleştirmek durumundadır (BMDHS, 1982). Bir kıyı ülkesinin karasuları esas çizgisinden başlayıp 200 mile dek ulaşan ve karasuları dışında kalmış su tabakası ile deniz yatağı ve onun toprak altında bu kıyı ülkesine münhasır haklar ve yetkiler veren doğal olmayan denizalanı, MEB olarak tanımlanmaktadır. BMDHS'nin 74. Maddesi gereğince komşu devletler arasında MEB sınırlandırması meselesinde kıta sahanlığı sınırlandırması için onaylanan hüküm kabul edilmektedir (Pazarcı, 2018: 309). Bu bağlamda, MEB sınırlandırması için esas prensip, antlaşma vasıtasıyla uluslararası hukuka uygun, adilane bir neticeye ulaşılabilecek biçimde gerçekleştirilmesi olmaktadır. Türkiye'nin de, Doğu Akdeniz'deki politikası sınırların devletlerarasında yapılacak olan antlaşmalar ile belirlenmesi yönünde olmuştur.

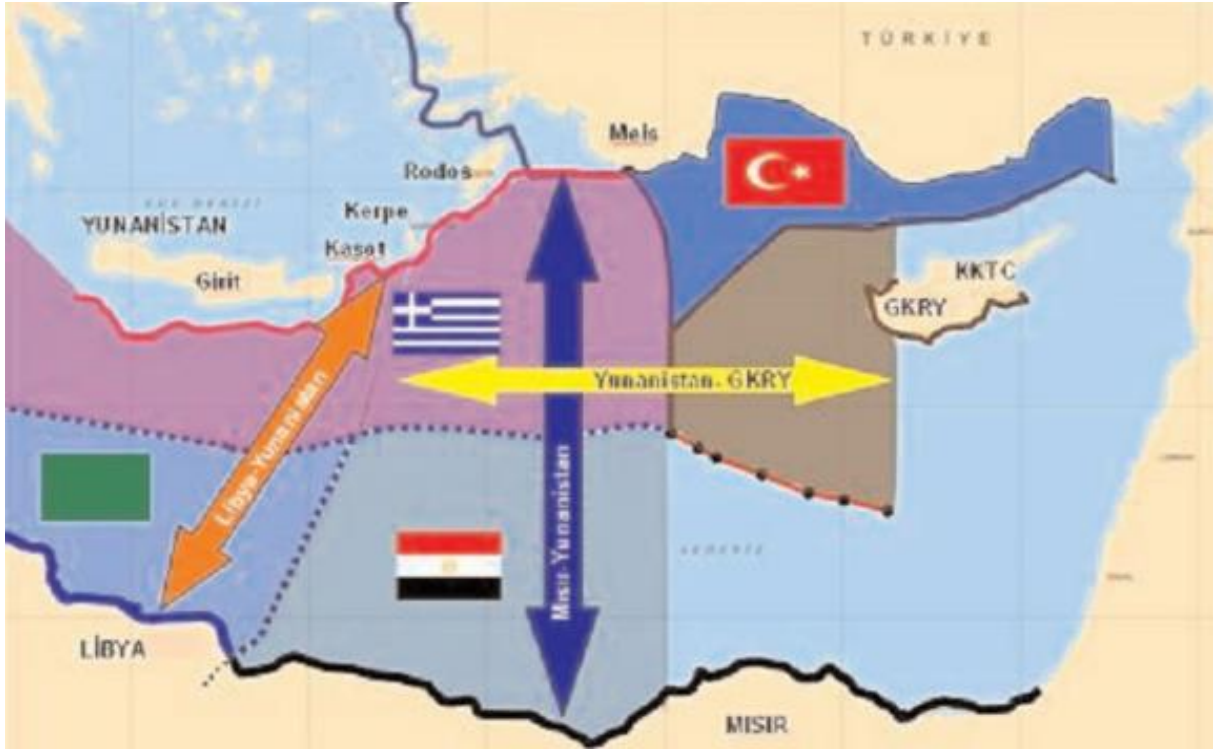
Diğer yandan, 1994 tarihinde yürürlüğe giren BMDHS'ye, Türkiye taraf olmamıştır (Pazarcı, 2018: 275). Uluslararası Andlaşmalar Hukuku kaidelerine göre, uluslararası andlaşmaların bağlayıcı olması bir ilke olarak, yalnızca antlaşmaya taraf olan devletler açısından geçerlidir. Sözleşmenin, taraf olmayan devletleri bağlamaması ancak bu devletlerin rızası alınarak gerçekleşebilir. Taraf olmayan devletlerin örf ve adet kurallarına dönüşen sözleşme hükümleri ile bağlı olması durumu, bu devletlerin sözleşme kurallarına sürekliliği karşı çıkan bir konumda olmaması ile mümkündür (Viyanalı Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi: 1969). Türkiye, bu sözleşmeye, esas olarak karasularının genişliği ve herhangi bir deniz hukuku uyuşmazlığında zorunlu yargı yetkisiyle ilişkili hükümleri içermesi açısından taraf olmamıştır. BMDHS'nin hükümlerinin örf ve adet kuralı niteliği kazanması durumunda, Türkiye ilgili kurallara karşı bir itiraz da bulunmuyorsa, söz konusu hükümlere bağlı sayılmasında herhangi bir hukuksal sakınca bulunmamaktadır. Örneğin; BMDHS'nin 3. maddesine göre, bir devletin karasuları, esas çizgilerinden azami 12 mil olabilir (BMDHS, 1982). Türkiye'nin karasuları ile ilgili mevcut olan yasal düzenlemesi ise, 1982 yılında oluşturulan 2674 sayılı Karasuları Kanunu olmuştur. Bu kanunun vermiş olduğu yetkiyle, Bakanlar Kurulu, Akdeniz'de karasularının genişliğini on iki mil şeklinde belirlemiştir (Karasuları Kanunu, 1982).

Uluslararası hukukun bu temel prensiplerine rağmen, Doğu Akdeniz'de Yunanistan ve GKRY yaptıkları tek taraflı faaliyetlerle ve diğer sahil devletleri ile gerçekleştirmeye çalıştıkları ikili antlaşmalarla, Türkiye'yi Antalya Körfezi'nde dar bir deniz alanına sıkıştırmak istemektedirler. Bu amaçla, Rodos, Meis ve Kıbrıs başta olmak üzere adaların coğrafi pozisyonlarını ve uluslararası hukukun karasularının sınırlandırılması hükmünde yer alan eşit uzaklık ve ortay hat⁶ yöntemlerini yok sayarak, bu adalar arasında bulunan ortay hatları Türkiye-Yunanistan ve Türkiye-Kıbrıs olarak deniz yetki alanları haline dönüştürme çabasıdadırlar.⁷ Ek olarak GKRY, Kıbrıs meselesini gündeme getirerek, KKTC'nin doğal kaynaklarından tek başına kullanım elde etmek istemektedir (Doğru, 2015: 513). Yunanistan bu amacı doğrultusunda, Libya ve Mısır ile görüşmelere başlamış fakat Türkiye ve KKTC'nin itirazları

⁶ B.M.D.H.S Madde 15: İki devletin sahilleri bitişik veya karşı karşıya olduğunda, aralarında aksine anlaşma olmadıkça, bu devletlerden ne birinin ne de diğerinin kendi karasularını, bütün noktaları bu iki devletin her birinin karasularının genişliğinin ölçülmeye başlandığı esas hatların en yakın noktalarından eşit uzaklıkta bulunan orta hattın ötesine uzatmaya hakkı yoktur. Bununla beraber bu hüküm, tarihi hakların veya diğer özel durumların varlığı nedeniyle, her iki devletin karasularının başka şekilde sınırlandırılmasını gerekli olduğu durumlarda uygulanmaz.

⁷ Bknz. Harita 1.

neticesinde sonuçlanan somut bir antlaşma bulunmamaktadır. Ancak Türkiye ve KKTC'nin yapmış olduğu itirazlar, Yunanistan ve GKRY'nin elde etmek istedikleri sınırlar için diğer kıyı devletler ile antlaşmalar yapmasına ve tek taraflı faaliyetlerde bulunmalarına engel olamamıştır (Özekin, 2020: 15).

Harita 1. GKRY ve Yunanistan'ın Gözünden Doğu Akdeniz'deki Yetki Paylaşımı

Kaynak: Yayıcı (2020)

17 Şubat 2003 tarihinde GKRY ve Mısır MEB sınırlandırma antlaşması yapmış ve kendi aralarında MEB sınırlarını meydana getirmişlerdir. Buna karşın, Türkiye yapılan bu antlaşmaya, kendi kıta sahanlığı ve MEB alanlarının yok sayıldığı, ayrıca GKRY'nin adanın tek meşru temsilci şeklinde davrandığını iddia ederek itirazda bulunmuştur. GKRY, buna ek olarak benzer bir antlaşmayı 17 Ocak 2017 yılında Lübnan ile gerçekleştirmiş fakat Lübnan'ın iç hukukunun onayından geçemediği için resmîyete kavuşmamıştır (Kedikli & Çalağan, 2019: 131). GKRY bu antlaşmalarla yetinmeyerek İsrail ile 17 Aralık 2010 tarihinde sınırlandırma antlaşması gerçekleştirmiş ve adanın güney kısmında iki ülkenin de MEB sınırını saptamıştır. KKTC ise bu antlaşmaya GKRY'nin tek taraflı girişimlerde bulunduğunu, adanın meşru temsilci olmadığını ileri sürerek kendi kıta sahanlığı ve MEB sahalarının görmezden geldiğini belirterek karşı durmuştur. Ayrıca Lübnan'da GKRY ve İsrail'in yapmış olduğu antlaşmaya, İsrail ile belirlenecek yan sınır bölgesinin görmezden geldiğini ileri sürerek karşı çıkmaktadır (Acer, 2020: 10). Bu tartışmaların yanı sıra, GKRY'nin birtakım bölgeler üzerinde parseller saptayıp, bu bölgelerde doğal kaynakları arama ve işletilme ruhsatları vermesi de ciddi sorunlara sebep olmuştur. Buna karşın, KKTC ile Türkiye, KKTC'nin kendi egemen haklarının olduğunu ve GKRY'nin Kıbrıs Adası'nın tamamını, Kıbrıs Türklerini yok sayarak temsil edemeyeceğini öne sürerek bu ruhsatların verilmesine itiraz etmişlerdir. Diğer yandan, Türkiye, GKRY'nin yabancı şirketlere sondaj ruhsatı verdiği bazı alanların Türkiye'nin kıta sahanlığı ve potansiyel MEB alanları ile çakıştığını ileri sürerek karşı çıkmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2013). Bu yaklaşımların sonucu olarak, Türkiye ve KKTC 21 Eylül 2011 yılında bir kıta sahanlığı antlaşması imzalamış ve KKTC belirtilen yedi parselde Türkiye Petrolleri Anonim Şirketi'ne (TPAO) enerji kaynağı arama ve işletme yetkisi vermiştir. Yetki verilen bu bölgelerin bir kısmı Ada'nın güneyinde bulunduğu için GKRY'nin saptadığı alanlarla çakışmaktadır. GKRY, KKTC'nin bu antlaşmayı gerçekleştirmeye ve ruhsat vermeye yetkisinin bulunmadığını ileri sürerek itirazlarını sürdürmektedir (Şeker, 2019: 295).

Diğer yandan, MEB'in meydana getirdiği anlaşmazlıkların doğurduğu ittifaklar doğrultusunda, Türkiye'yi dışarıda bırakmış olan, East-Med ve Vasilikos gibi projeler oluşturulmuştur. East-Med olarak

bilinen proje 2025 yılında tamamlanması varsayılan Doğu Akdeniz doğalgazının, İsrail, GKRY, Yunanistan ve İtalya arasında oluşturulacak bir boru hattı ile Avrupa'ya taşınması amaçlanmaktadır. Fakat gerek çok fazla maliyetli oluşu gerekse uluslararası hukuk kurallarınca Türkiye'nin kıta sahanlığından geçmesi durumu projenin hayata geçirilmesi ihtimalini azaltmaktadır (Yorulmaz, 2019: 82). Vasilikos projesi ise, GKRY'nin, ABD ve Avrupa Birliği (AB) desteklemesi ile bir LNG terminali kurulmasının ve enerji bağlamında ticaret merkezi olmak istemesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu noktada, projeye göre Afrodit ve Leviathan bölgelerindeki doğalgazın inşa edilmesi düşünülen tesise taşınarak, burada işlenmesini amaçlamaktadır. GKRY tasarladığı bu plan için tüm antlaşmaları teminat altına alabilmek adına ABD ve Fransa'ya askeri üs tesis etme yetkisi sağlamıştır (Yorulmaz, 2019: 82). Görüldüğü gibi enerji mücadelesinde geline noktanın tarafını yalnız kıyı devletleri değil, aynı zamanda ABD ve Avrupa devletleri de oluşturmaktadır.

Türkiye'nin 2011 yılında KKTC ile imzaladığı kıta sahanlığı antlaşmasından sonra attığı en önemli adım, Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti ile 27 Kasım 2019'da imzaladığı "Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası" olmuştur (Mutabakat Muhtırası, 2019). Bu antlaşmanın ardından Türkiye ile Libya bir de, 30 Aralık 2019'da Güvenlik ve Askeri İşbirliği Antlaşması imzalamıştır. İmzalanan bu antlaşma ile Türkiye, Libya'dan aldığı davet üzerine Libya'ya asker göndermiştir (TBMM, 2020). Mutabakat Muhtırası ile birlikte ise Türkiye, batı sınırlarının bir bölümünü belirlemiştir. Ayrıca Türkiye, yapılan bu antlaşma ile kendisini Antalya Körfezi gibi dar bir alana hapseden antlaşmaların önüne geçmeyi başarmıştır. Türkiye atmış olduğu siyasi ve diplomatik adımlarla, Doğu Akdeniz'i dış politikasının ana gündem konusu haline getirmiştir. Bu minvalde, Libya'nın istikrarı da, Türkiye'nin ulusal güvenlik anlayışının kritik bir parçası olmuştur. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde, Türkiye ile Libya arasında yapılan mutabakatın içeriği aktarılacak; adından mutabakatın yaratmış olduğu sonuçlar değerlendirilecektir. Akabinde, Doğu Akdeniz'de gözü olan diğer devletlerin vermiş olduğu tepkiler çözümlenmeye çalışılacaktır.

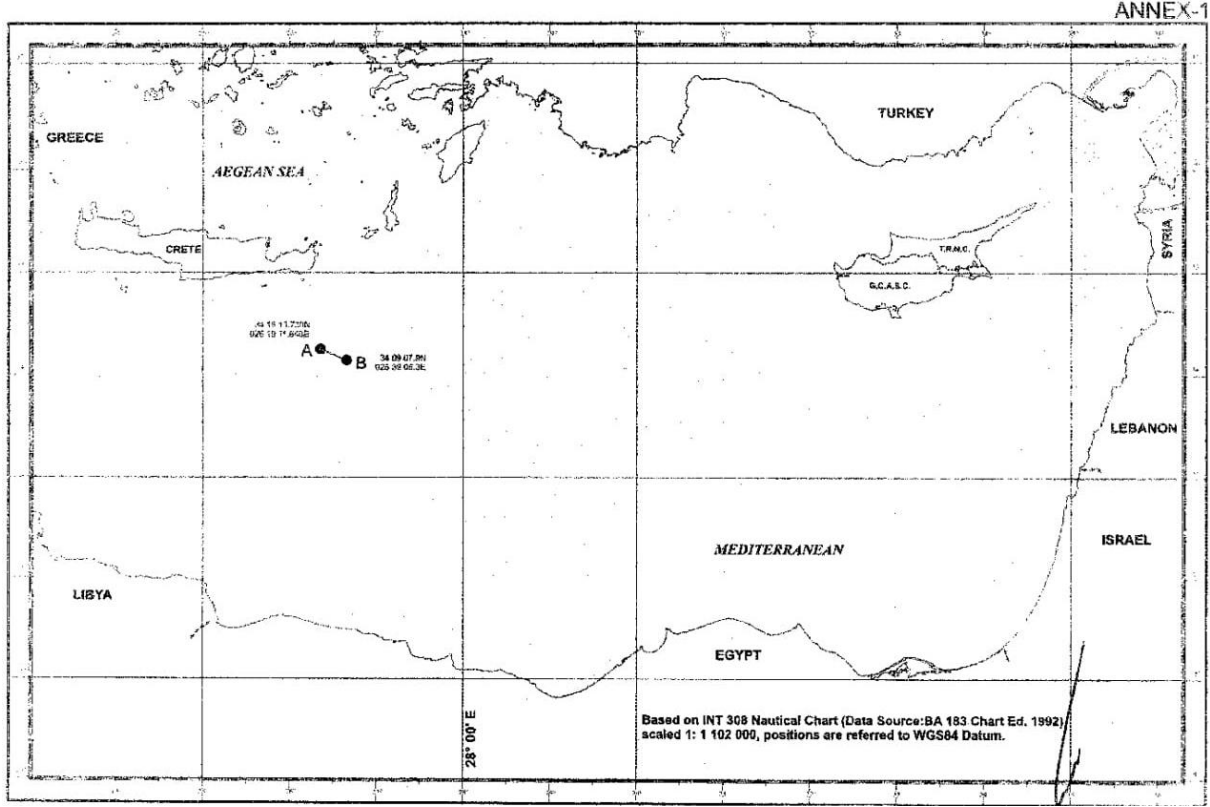
3. TÜRKİYE-LİBYA MUTABAKATI

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki kıta sahanlığı sınırlarına ilişkin durumu 2004 yılında BM'ye aktarılmış⁸ ardından, 13 Kasım 2019 tarihinde Türkiye'nin deniz sınırlarının bölgeye bakan adalarının karasularına kadar uzandığı BM nezdinde resmiyete dökülmüş, Türkiye'nin kıyı şeridinin izdüşümüne ve kıta sahanlığına engel teşkil edecek bir etki yaratmayacağı belirtilmiştir. Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti ile gerçekleştirilen ikili görüşmeler sonucunda Türkiye'nin Doğu Akdeniz için BM'ye bildirdiği kıta sahanlığının güneybatısını karşılayan 18,6 deniz mili hattı için Türkiye ile Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti arasında "Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası" 27 Kasım 2019 tarihinde imzalanmıştır. İmzalanan bu mutabakat ile birlikte iki ülke arasındaki işbirliğini sağlamlaştırmak ve Doğu Akdeniz için uluslararası hukuktan doğan hakların korunması amaçlanmış ayrıca adı geçen mutabakat uluslararası hukuka mutabık, hakkaniyet prensibi gözetilerek gerçekleştirilmiştir (Mutabakat Muhtırası, 2019). Türkiye'nin deniz yetki alanlarını tayin etmek amacıyla imzaladığı mutabakat bölgedeki dengeleri değiştirmek anlamında önemli bir atılım olmuştur. Türkiye ile Libya arasında imzalanan mutabakat ile birlikte Türkiye'nin, Yunanistan haricinde kalan batı sınırı belirlenmiştir. Libya'nın Derne-Tobruk ve Bardiyah kıyı çizgisinden Türkiye'nin Marmaris-Fethiye-Kaş kıyı çizgisine tekabül eden deniz sahaları iki ülkenin kıta sahanlığı olarak belirlenmiştir (Özekin, 2020: 40).

Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası, her iki ülke içinde siyasi ve hukuki bazı yükümlülükler doğurmuştur. Türkiye ile Libya'nın Akdeniz'deki kıta sahanlığı ve MEB sınırları A noktasından (34° 16' 13.720''K- 026° 19' 11.640''D) başlayıp B noktasında (34° 09' 07.9''K- 026° 39' 06.3''D) son bulacak şekilde belirlenmesi uygun görülmüştür. Ayrıca mutabakat metninde ortay hat şeklinde tanımlanan sınırın saptanmasında temel alınan karşılıklı kıyı hatlarının apsileri de belirlenmiştir (Mutabakat Muhtırası, 2019). Mutabakatın deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin üç önemli hükmünü de, ele almakta fayda vardır. İlk olarak taraflar arasında yaşanacak herhangi bir anlaşmazlık durumunda her iki ülke de karşılıklı işbirliği çerçevesinde,

⁸ 02 Mart 2004 tarihinde Türkiye, BM'ye sadece Doğu Akdeniz'deki Türk kıta sahanlığı doğu sınırının 32° 16' 18'' D boylamından geçtiğini belirtmiştir. Bu noktada, batı ve güney sınırının nereden geçtiği açıklanmamıştır.

diplomasi yollarını kullanarak bir uzlaşma sağlayacaktır. İkinci olarak taraflardan birinin MEB'inden başlayıp diğerinin MEB'ine uzanan doğal kaynakların tespit edilmesi neticesinde, kaynakların nasıl işletileceği konusunda işbirliği gerçekleştirebileceklerdir. Son olarak, Türkiye veya Libya'nın üçüncü bir devlet ile MEB sınırlandırması müzakerelerine başlaması halinde, resmi bir anlaşma yapmadan evvel karşılıklı görüşme ve bilgilendirme yapması gerektiği belirtilmiştir (Mutabakat Muhtırası, 2019).

Harita 2. Türkiye ve Libya Arasında İmzalanan Mutabakata İstinaden Belirlenen Deniz Yetki Alanlarının Sınırları

Kaynak: Mutabakat Muhtırası (2019)

Diğer yandan, Türkiye ve Libya arasında yapılan mutabakat, her iki taraf içinde siyasi ve hukuki bazı sonuçlara sebep olmuştur. İlk olarak Türkiye, Libya ile yaptığı mutabakat öncesine kadar GKRY'nin yapmış olduğu deniz yetki sınırlandırmalarına itiraz eden devlet pozisyonundan, belirttiği hukuki yaklaşımlarının bir başka kıyıdaş devlet nazarında da kabul edildiği ve bu yaklaşımları fiilen gerçekleştirebildiği bir devlet pozisyonuna geçmiş olmasıdır (Acer, 2019: 12). Bu bağlamda, Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarının sınırlandırılması, Türkiye'nin hukuki açıdan kuvvetlenmesi yönünde hayati rol oynamıştır. Türkiye, Libya ile yaptığı anlaşmada sınırlandırmanın her iki devlet açısından da hakça uygun bir halde olması gerektiği ve kıyı uzunlukları arasındaki farkın büyüklüğünün en mühim unsur olduğunu bu mutabakatla saptanmıştır (Acer, 2019: 12). Bu noktada, anlaşma metninde yer alan "Bütün ilgili faktörler göz önünde bulundurularak, adil ve hakça sınırlandırılmasının yapılmasını kararlaştırmış olarak..." (Mutabakat Muhtırası, 2019) ifadesi de, Türkiye'nin uluslararası hukukun ilgili kaideleriyle örtüştüğünü gösteren yaklaşımının, yapılan mutabakatla daha somut bir hal aldığını göstermiştir. İkinci olarak, Türkiye ile Libya anlaşmasının meydana getirdiği sınırın, diğer ülkeleri bu bölgede yapacağı muhtemel sınır anlaşmaları yönünden zorlayacağı ileri sürülebilir. Bu minvalde, Türkiye, Yunanistan, Mısır ve GKRY'nin Libya ile yapacağı herhangi bir sınırlandırma anlaşmasına mani olmaktadır. Mutabakatın yaratmış olduğu diğer bir mühim etki ise Türkiye'nin bölgede doğal kaynakları arama ve işletme eylemlerinin resmi bir dayanak kazanmasını elde etmiş olmasıdır (Özekin, 2020: 40).

Türkiye ve Libya arasında yapılan bu mutabakat Doğu Akdeniz'e kıyıdaş olan diğer ülkeler için huzursuzluk yaratmış ve hukuki sıkıntıların yaşanmasına sebep olmuştur. İlk olarak, Libya Başkanlık

Konseyi Başkanı tarafından imza atılan bu mutabakatın, Libya'nın iç hukuk düzeninde yapılması gerekli olan onay süreçlerinden geçememesi durumu ortaya çıkmıştır. İkinci olarak da, Yunanistan, AB, GKRY, Mısır ve İsrail'in Türkiye ve Libya arasında yapılan bu mutabakatın Libya açısından tasdik edilmesine mani olma çabaları meydana gelmiştir (Acer, 2019: 13). Ayrıca mutabakatın ardından, Türkiye ile Libya arasında 30 Aralık 2019'da Güvenlik ve Askeri İşbirliği Antlaşması'nın imzalanmasıyla Libya'ya asker gönderme yetkisi talep edilmiş ve 2 Ocak'ta Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından kabul edilmiştir (TBMM, 2020). Bu durum, Türkiye'nin özellikle Doğu Akdeniz'de enerji üzerindeki çıkarları başta olmak üzere küresel ve bölgesel kapsamdaki çıkarlarını güvence altına alma anlamında kritik bir rol oynamaktadır. Yapılan bu antlaşmalar itibarıyla Türkiye hem kendi çıkarlarını korumuş olacak hem de Libya'nın geleceği bağlamında söz sahibi olacaktır. İki ülke arasında yapılan mutabakat, Libya Ulusal Mutabakat Konseyi'nde 6 Aralık 2019'da onaylanarak Libya'nın iç hukukunda yer almıştır ve BM'ye deklare edilmesi ile antlaşma dünya çapında duyurulmuştur (Yaycı, 2020: 36). Ancak, Haftar'ın bu antlaşmalara karşıt görüşte olduğunu açıklaması, yönetimi ele alması halinde bu antlaşmaları tek taraflı olarak iptal edeceğinin işareti olmuştur (Al-Shraq Strategic Research, 2020).

Öte yandan, Yunanistan, AB, GRKY, Mısır ve İsrail'in mutabakata yönelik geliştirdikleri söylemler de huzursuzlukların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Mutabakatın imzalandığının ilan edilmesinin ardından en başta Yunanistan'dan katı tepkiler gelmiştir. Yunanistan Dış İşleri Bakanlığı bir bildiri yayımlayarak Libya ile Türkiye'nin denizden bir komşuluğunun bulunmadığını belirtmiş ve yapılan mutabakatın uluslararası hukuka uygun olmadığını ifade etmiş sonrasında BM'ye mutabakat hakkında resmi olarak itirazda bulunmuştur. Ayrıca Yunanistan Dış İşleri Bakanı Nikos Dendias, Libya'nın gerçekleştirdiği mutabakatı Yunanistan'a sunmaması halinde, Libya büyükelçisi Muhammed Yunus Menfi'yi persona non grata (istenmeyen kişi) ilan edeceğini açıklamıştır (Hellenic Republic Ministry of Foreign Affairs, 2019). Ardından, 6 Aralık 2019'da Libya büyükelçisini istenmeyen kişi ilan ederek 72 saat içinde ülkeyi terk etmesini istemiştir (Deutsche Welle, 2019). Yunanistan, Türkiye ile Libya arasında yapılan bu antlaşmaları hükümsüz kılabilmek adına Haftar'ı davet etmiş ve AB ülkeleri ile görüşmeler düzenleyerek kendi pozisyonunu güçlendirmeye çalışmıştır. Söz konusu mutabakat hakkında Mısır hükümeti de, Yunanistan gibi antlaşmayı hukuka aykırı ve hükümsüz olarak gördüğünü belirterek, antlaşmanın diğer ülkelerin paylarını etkilemeyeceğini öne sürmüştür. Yunanistan'dan farklı olarak Mısır, açıklamalarda bulunmanın ötesinde deniz alanlarında askeri uygulamaları harekete geçirdiğini de ifade etmiştir (Acer, 2019: 14). Ayrıca Mısır, Libya ile sınırlarında bulunan doğal kaynaklardan yararlanma düşüncesi ile Haftar'ı destekleyen ülke pozisyonundadır (Kurt, 2020: 17). AB'nin söz konusu mutabakata verdiği tepki değerlendirildiğinde ise, birbiriyle çelişen ifadeler yer verildiği görülmektedir. AB, Türkiye'nin Libya'nın meşru hükümeti ile gerçekleştirdiği mutabakatı eleştirmiş GKRY'nin haklarının ihlal edildiğini öne sürmüş ve Türkiye'nin iyi komşuluk münasebeti kapsamında davranmasını vurgulamıştır. AB Konseyi 12 Aralık 2019'da Brüksel'de gerçekleştirdiği toplantıda, bu mutabakatın kabul edilmez olduğunu, bu bağlamda Yunanistan ve GKRY'nin tarafında olduklarını ve Türkiye'nin ikaz edilmesi gerektiğini ifade etmiştir (European Council, 2019). GKRY ve Yunanistan'ın AB üyesi oldukları göz önüne alındığında, Türkiye ve Libya arasında yapılan mutabakat konusunda AB'nin yanlı bir yaklaşım sergilediği ileri sürülebilir.

Libya'nın Doğu Akdeniz bağlamında, sahip olduğu konum, oldukça zengin hidrokarbon rezervlerine sahip olması ve istikrarı açısından henüz nihai bir raddeye varmamış olması nedeniyle uluslararası aktörlerin mücadele sahası haline gelmiştir. Rusya ekonomi ve dış politika stratejilerini, enerji kaynakları üzerine kurmuş olan bir ülke olarak, gelirlerinin yarısından fazlasını enerji kaynaklarından elde etmektedir. AB'nin enerji ihtiyacının büyük bir kısmını Rusya'dan karşıladığı göz önünde bulundurulduğunda, Rusya için önemli olan enerjiden elde ettiği gelirlerin sürekliliğini sağlamak ve Avrupa pazarındaki tekel olma durumunu muhafaza etmektir (Gürsoy & Seyaz, 2015: 203). Bu nedenle Rusya, Doğu Akdeniz'deki enerji oyunlarına dâhil olarak kıyıdaş devletlerle ikili görüşmeler gerçekleştirmeye ve çıkarları doğrultusunda hareket etmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda, Kaddafi döneminde Libya'nın en önemli destekçilerinden biri olan Rusya, 2011'de Kaddafi yönetimine karşı

gerçekleştirilen insani müdahale kapsamında yapılan askeri operasyona istemeyerek sessiz kalsa da,⁹ operasyonun rejimi değiştirmesi sonucu Libya politikasında köklü değişiklikler yapmıştır (Abomo, 2019: 248). Kaddafi dönemi sonrasında Rusya, iletişim kanallarını açık tutmuş ve Mısır ile ilişkilerini iyi yönde ilerlettikçe Haftar'ı desteklemeye başlamıştır. Bunun durumun en somut örneğini de, 7 Nisan'da Haftar'ın saldırılarının durmasını öngören kararı veto etmesiyle göstermiştir (İnat ve Duran, 16: 2020). Türkiye ile Libya arasında gerçekleştirilen mutabakat ile birlikte Rusya ile Türkiye arasındaki diplomatik iletişim de hız kazanmıştır. Bu noktada, Vladimir Putin 8 Ocak 2019 tarihinde Türkiye'yi ziyaret ederek, Recep Tayyip Erdoğan ile görüşmüş ve Libya'daki çözüm süreci konusunda görüşmeler gerçekleştirmişlerdir (İletişim Başkanlığı, 2019). Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki çıkarları bağlamında, ilgili aktörlerle iletişimini hızlı bir şekilde sağlaması ve ikili görüşmeler gerçekleştirmesi, bölgede oluşan enerji denkleminin dışında kalmak istememesini kanıtlar niteliktedir.

Bölgede yaşanan enerji odaklı olarak gelişen güç mücadelesi kapsamındaki askeri hareketlilikler, NATO'nun güney kanadının emniyetini temin etmek ve Ortadoğu'daki bölgesel gelişmelere dâhil olabilmek anlamında Doğu Akdeniz, ABD için önemli bir bölge olmuştur. Soğuk Savaş sonrasında özellikle 6. Filo ile bölgede varlığını hissettiren ABD, Doğu Akdeniz'de enerji rezervlerinin bulunmasıyla birlikte bölgede etkin bir şekilde rol oynama çabası içinde olmuştur (Özekin, 2020: 23). İsrail ve Kıbrıs adasının açıklarında doğalgaz kaynaklarının saptanmasında ve çıkarılmasında aktif olan ABD'ye bağlı Nobel Enerji Şirketi'nin Doğu Akdeniz'de hisse sahibi olması¹⁰ ABD'nin bölgede bulunan kaynaklar için söz hakkının bulunmasını istemesinin bir göstergesidir. ABD, İsrail, Mısır, GKRY kapsamında gerçekleşen işbirliklerini destekleyerek, bölgede Rusya'nın Kuzey Akım-2¹¹ projesine seçenek oluşturmayı amaçlamaktadır (Karagiannis, 2016: 3). Ayrıca ABD'nin küresel politikaları kapsamında, Doğu Akdeniz, Hint Okyanusu, Basra Körfezi ve Asya Pasifik bölgelerinde hareket edebilmek anlamında mühim bir geçiş yolu pozisyonundadır. Bu minvalde, Doğu Akdeniz'de hâkimiyet kurabilmek ABD'ye Ortadoğu bölgesinde hızlı bir şekilde hareket edebilme imkânı sağlayacaktır. ABD'nin Libya açısından yaklaşımı ele alındığında, Kaddafi'nin devrilmesi sürecinde NATO müdahalesine öncülük yapmış ve Libya büyükelçisinin öldürülmesinden sonra angajman düzeyini aşamalı olarak düşürmüş ancak ülkedeki gelişmelere kayıtsız kalmamıştır. ABD bir yandan, Doğu Akdeniz'deki enerji yarışında Türkiye'nin yapacağı hamlelerden endişe duymuş ve Yunanistan Mısır ve İsrail'in tarafında yer almıştır. Özellikle Türkiye'nin Libya'ya asker gönderme tezkeresinin TBMM'nin onayından geçmesinden sonra ABD başkanı Donald Trump, Recep Tayyip Erdoğan'a Libya'da daha fazla karışıklık istemediğine dair görüşlerini iletmiştir. Öte yandan, ABD hem Haftar ile temaslarını sürdürmeye devam etmekte hem de Haftar'e destek olan Fransa ve Rusya'yı bölgede dengede tutmaya çalışmaktadır. Bu minvalde, ABD için Türkiye'nin yapacağı hamleler, Rusya ve Fransa'nın dengelenmesi açısından önemli bir hal almaktadır (Kurt, 2020: 15). Bu durum içerisinde önemli bir çelişki barındırsa da ABD'nin Türkiye'nin dengeleyici rolünü sorun haline getirmeyeceğine işaret etmektedir.

SONUÇ

Devletlerin enerjiye olan ihtiyaçları, enerji arzı ve enerji güvenliği gibi konuları, devletlerarasındaki ilişkilerde önemli bir durum haline getirmiştir. Küreselleşen dünyada gittikçe artan enerji rekabetleri, ülkelerin siyasi ve ekonomik davranışlarını etkileyen temel bir öge olmuştur. Bu bağlamda, Doğu Akdeniz'in jeopolitik konumu nedeniyle ülkelerin bölge üzerindeki politikalarının etkisi azımsanmayacak kadar fazla olmuştur. Jeopolitik konumunun Doğu Akdeniz'e sağladığı yararların yanı sıra, enerji arzının temin edilmesinde emniyetli geçiş yollarına sahip olan bölge, bu nitelikleriyle Soğuk Savaş'tan bu yana devletlerin çıkarlarının çatıştığı önemli bir coğrafya haline gelmiştir. Doğu Akdeniz'de özellikle 2000'li yılların başlarında bulunan hidrokarbon rezervleri kıyıdaş

⁹ Rusya, Libya'da insani müdahale çerçevesinde gerçekleştirilen operasyonda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde çıkan Libya'nın halkını koruma sorumluluğunun hatırlatıldığı ve barış ve güvenliği korumakla sorumlu olduğunun vurgulandığı 1970 sayılı karara olumlu oy kullanırken, acil ateşkesin talep edildiği ve uçuşa yasak bölgenin oluşturulmasının onayladığı 1973 sayılı karara ihtiyatla yaklaşarak çekimsiz oy kullanmıştır.

¹⁰ Nobel Enerji Şirketi'ni Leviathan'da %40, Tamar'da %36, Afrodit'te %70 hisse sahibidir.

¹¹ Kuzey Akım-2, Rusya'nın Baltık Denizi kıyısından başlayarak deniz boyunca Almanya'ya kadar inen doğal gaz boru hattıdır.

devletlerarasında uyuşmazlıklara sebep olmuş ve Doğu Akdeniz’i enerji rekabetlerinin yaşandığı bir bölge durumuna getirmiştir. Bu minvalde, Doğu Akdeniz’e kıyıdaş olan Türkiye ve Libya, bulunan rezervlerden pay elde etmek ve buna ilişkin olarak ekonomilerini geliştirmek anlamında, Doğu Akdeniz’deki enerji politikalarını yeniden şekillendirmişlerdir.

Doğu Akdeniz’de yaşanan problemlerin temel dayanağını oluşturan deniz yetki alanlarının sınırlandırılması sorunları, birçok gerginliğin yaşanmasına sebep olmuştur. Özellikle GKRY’nin diğer devletlerle imzalamış olduğu Türkiye’nin ve KKTC’nin deniz yetki alanlarını hiçe sayan sınırlandırma antlaşmaları, Türkiye ve KKTC’nin itirazları ve bölgedeki haklarını savunmak için aldıkları güvenlik önlemleri ile somutlaşmıştır. Bu uyuşmazlıklar, Türkiye ile Yunanistan arasında çok uzun zamandır var olan Kıbrıs meselesini çıkmaza getirirken, problemlerin daha da karışık bir hal almasına sebep olmuştur. Doğu Akdeniz’de enerji çerçevesinde, Türkiye’nin esas problemi enerji işbirliği konusunda yalnız kalması ve kıyıdaş herhangi bir ülke ile arasında kıta sahanlığı veya MEB’e yönelik bir antlaşma bulunmaması olmuştur. Ancak Libya ile 2019 yılında imzaladığı mutabakatla birlikte bölgedeki denklemler Türkiye lehine yeniden oluşmaya başlamıştır.

Arap Baharı’ndan beri sürmekte olan Libya krizi, Türkiye’nin 27 Kasım 2019 tarihinde Birleşmiş Milletler tarafından yasal hükümet olarak görülen, Ulusal Mutabakat Hükümeti ile imzaladığı “Deniz Yetki Alanları Sınırlandırma Antlaşması” ve 30 Aralık 2019’da Güvenlik ve İşbirliği Antlaşması ile yeni bir boyut kazanmıştır. Bu antlaşmalarla birlikte Türkiye ve Libya Doğu Akdeniz’de önemli kazanımlar elde ederken, diğer yandan Türkiye, Libya’daki kriz kapsamında söz hakkı olan bir ülke olmayı başarmıştır. Bu iki antlaşma, Doğu Akdeniz’de karşılıklı bir şekilde kıyıları bulunan Libya ile Türkiye’nin Doğu Akdeniz’deki konumlarını güçlü kılmış ve Türkiye’yi dışlayarak, bölgede hâkim olmak isteyen diğer ülkeleri de huzursuz etmiştir. 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi’nin hakkaniyet ilkesi kapsamında deniz yetki sınırlarının belirlenmesi her iki ülkenin de çıkarına olmuştur.

Türkiye, Libya ile gerçekleştirdiği mutabakatla birlikte, daha önce kendi aleyhine yapılan mevcut antlaşmalara hukuki temellerde itiraz etmekle kalmayıp, hukuki temelleri gözeterek antlaşma yapan bir ülke konumuna gelmiştir. Türkiye, Doğu Akdeniz’deki yetki alanlarının sınırlandırmasının nasıl gerçekleşeceği yönündeki yaklaşımlarını başka bir ülke ile yaptığı antlaşma ile hakkaniyet ilkesini temellerinde antlaşma yaparak kabul ettirmeyi başarmıştır. İmzalanan bu antlaşma ile beraber her iki ülkede birbirlerinden habersiz başka bir ülke ile antlaşma gerçekleştiremeyecektir ve bu durumda Türkiye kendi aleyhine, Libya ile antlaşma yapabilecek diğer ülkeleri engellemiş olacaktır. Ayrıca Libya ile gerçekleştiren mutabakat, Türkiye’yi devre dışı bırakan East-Med projesini sönük bırakacak bir hamle olmuştur. Sonuç itibarıyla Türkiye, enerji bağlamında dışa bağımlı olan durumunu en aza indirebilmek, döviz talebini aşağı çekebilmek ve enerji kapsamında ticaret noktası olabilmek amaçlarıyla hayati bir değere sahip bu kaynaklar üzerinde mücadelesini sürdürmektedir. Bu bağlamda, Türkiye’nin diğer kıyıdaş ülkelerle de iyi ilişkiler geliştirip, ikili antlaşmalar yapması faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abomo, P. T. (2019). *R2P and the US intervention in Libya*. Switzerland: Palgrave Macmillan
- Acer, Y. (2019). *Doğu Akdeniz’de deniz yetki alanları ve Türkiye-Libya mutabakatı*. İstanbul: Seta Yayıncılık.
- Alkanat, A. (2020). *Avrupa Birliği’nin Libya politikası*. İstanbul: Seta Yayıncılık.
- Al-Shraq Strategic Research (2020). URL: <https://research.sharqforum.org/author/deniz-baran/?lang=tr>, Erişim Tarihi: 19.06.2020.
- Balık, İ. (2018). Türkiye’nin Deniz Yetki Alanları ve Kıyıdaş Ülkelerle Yetki Alanı Anlaşmazlıkları. *Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergisi*, 11(1), 86-98.
- Balkaş, Ö. (2011). *Doğu Akdeniz’de Petrol ve Doğal Gaz Gerginliği ve Hükümlerlik Savaşları*. TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası, Ankara
- Baylis, J. (2008). Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(18), 69-85.

- Birleşmiş Milletler (2015). Resolution 2259. URL: <https://undocs.org/S/RES/2259>, Erişim Tarihi: 21.05.2020.
- Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (2020). URL: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclose.pdf, Erişim Tarihi: 21.05.2020.
- Bradford, E. (2004). *Akdeniz, bir denizin portresi*. (Çev. A. Fethi). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Braudel, F. (1989). *Akdeniz ve Akdeniz dünyası*. (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- British Petroleum Statistical Review of World Energy (2019). *Full report*. URL: <https://www.enerjiportali.com/wp-content/uploads/2019/06/BP-Statistical-Review-2019.pdf>, Erişim Tarihi: 17.06.2020.
- Buzan, B. (2015). *İnsanlar, devletler ve korku*. (Çev. E. Çıtak). İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık.
- Caner, C., & Şengül, B. (2018). Devrimler, Kaos ve İstikrar Arayışları İçinde Libya: Tarihsel ve Yapısal Bir Analiz. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 45-70.
- Cherp, A., & Jewell J. (2011). The three perspectives on energy security: Intellectual history, disciplinary roots and the potential for integration. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 3(4), 202-212.
- Deutsch Welle Türkçe (2019). *Yunanistan Libya Büyükelçisini Ülkesine Gönderiyor*. URL: <https://www.dw.com/tr/yunanistan-libya-b%C3%BCy%C3%BCkel%C3%A7isini-%C3%BCikesine-g%C3%B6nderiyor/a-51554912>, Erişim Tarihi: 17.06.2020.
- Doğru, S. (2015). Doğu Akdeniz’de Hidrokarbon Kaynakları ve Uluslararası Hukuka Göre Bölgedeki Kıta Sahaneliği ve Münhasır Ekonomik Bölge Alanlarının Sınırlandırılması. *TBB Dergisi*, 2015(119), 504-553
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (2017). *Dünya ve Türkiye enerji tabii kaynaklar görünümü*. UL: https://www.enerji.gov.tr/Resources/Sites/1/Pages/Sayi_15/files/downloads/Sayi_15.pdf, Erişim Tarihi: 16.06.2020.
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (2020). *Enerji diplomasisi*. URL: <https://www.enerji.gov.tr/TR/Sayfalar/Enerji-Diplomasisi>, Erişim Tarihi: 17.06.2020.
- European Council (2019). *European Council conclusions*. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/41768/12-euco-final-conclusions-en.pdf>, Erişim Tarihi: 17.06.2020.
- Fidan, L. (2011). Türkiye’nin jeostratejik konumu açısından Türkiye üzerindeki enerji hatlarının durumu ve bunun Türkiye jeopolitiğinde kullanılması. H. Çomak (Ed.), *Dünya jeopolitiğinde Türkiye*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Gürsoy, S. İ., & Seyaz, A. (2015). Rusya’nın enerji politikaları: Dar etkiden geniş etkiye geçiş. H. Çomak, C. Sancaktar, Z. Yıldırım (Ed.), *Enerji diplomasisi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Hallet, D., & Clark-Lowes, D. (2017). *Petroleum geology of Libya*. Amsterdam: Elsevier.
- Hellenic Republic Ministry of Foreign Affairs (2019). *Interview of the Minister of Foreign Affairs, Nikos Dendias, on SKAI TV’s “Simera”, with journalists D. Oikonomou and M. Anastasopoulou*. URL: <https://www.mfa.gr/en/current-affairs/top-story/interview-of-the-minister-of-foreign-affairs-nikos-dendias-on-skai-tvs-simera-with-journalists-oikonomou-and-anastasopoulou-december-2019.html>, Erişim Tarihi: 17.06.2020.
- İnat, K., & Duran, B. (2020). Türkiye’nin Doğu Akdeniz politikasının temel parametreleri. K. İnat, M. Ataman, B. Duran (Ed.), *Doğu Akdeniz ve Türkiye’nin hakları*. İstanbul: Seta Yayıncılık.
- Karagiannis, E. (2016). Shifting Eastern Mediterranean Alliances. *Middle East Quarterly*, 23(2), 1-11.

- Kararları Kanunu (1982). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2674.pdf>, Erişim Tarihi: 17.06.2020.
- Kedikli, Ö., & Çalağan, Ö. (2017). Enerji alanında bir rekabet sahası olarak Doğu Akdeniz'in önemi. *Sosyal Bilimler Metinleri*, 2017(1), 120-138.
- Kılınç Pala, P. B. (2019). *Enerji, güvenlik ve neorealizm: Türkiye'nin enerji güvenliği geliştirme kabiliyeti*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Klare, M. T. (2008). Energy security. P. D. Williams (Ed.), *Security studies: An introduction*. New York: Routledge.
- Kurt, V. (2020). *27 Kasım antlaşmasından Berlin Konferansı'na Libya'da yeni denklem*. Ankara: Seta Yayıncılık.
- Lacher, W. (2020). *Libya's fragmentation: Structure and process in violent conflict*. London: I.B. Tauris.
- O'Sullivan, S. (2018). *Military intervention in the Middle East and North Africa: The Case of NATO in Libya*. New York: Routledge.
- Organization of the Petroleum Exporting Countries (OPEC) (2018). *Libya facts and figures*. URL: https://www.opec.org/opec_web/en/about_us/166.htm, Erişim Tarihi: 21.05.2020.
- Organization of the Petroleum Exporting Countries (OPEC) (2019). *Annual report*. URL: https://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/AR%202019%20for%20web.pdf, Erişim Tarihi: 19.06.2020.
- Özekin, M, K. (2020). Doğu Akdeniz'de değişen enerji jeopolitiği ve Türkiye. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16(33), 1-53.
- Özgen, C. (2013). Doğu Akdeniz'de enerji güvenliğine yönelik bir girişim: Akdeniz kalkını hareketi. *Akademik Orta Doğu Dergisi*, 8(1), 101-114.
- Pamir, A. N. (2003). *Dünyada ve Türkiye'de enerji politikaları: Türkiye'nin enerji kaynakları ve enerji politikaları*. URL: https://metalurji.org.tr/dergi/dergi134/d134_73100.pdf, Erişim Tarihi: 18.05.2020.
- Pamir, A. N. (2020). *Libya petrol ve Doğu Akdeniz*. URL: <http://www.butundunya.com/pdfs/2020/02/085-092.pdf>, Erişim Tarihi: 21.05.2020.
- Pazarcı, H. (2018). *Uluslararası hukuk*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Raphael, S., & Stokes, D. (2016). Energy Security. Alan C. (Ed.), *Contemporary security studies*. United Kingdom: Oxford University Press.
- Sevim, C. (2012). Küresel enerji jeopolitiği ve enerji güvenliği. *Journal of Yasar University*, 7(26), 4378-4391.
- Şeker, B. Ş. (2020). Doğu Akdeniz enerji güvenliği eksenli: Yunanistan-GKRY'nin muhtemel politikalarının analizi ve Türkiye'nin tutumu, D. Güler, A. Yıldız, İ. Savaş (Ed.), *Yeni deniz güvenliği sistemi ve Doğu Akdeniz*. İstanbul: Tasam Yayınları.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (2020). *Genel Kurul Tutanağı*. URL: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_sd.birlesim_baslangic?P4=23390&P5=H&web_user_id=18691588&PAGE1=89&PAGE2=182, Erişim Tarihi: 19.06.2020.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (2013). GKRY'nin sondaj faaliyetleri Hk. URL: http://www.mfa.gov.tr/no_-170_-14-haziran-2013_-gkry_nin--sondaj-faaliyetleri-hk_.tr.mfa, Erişim Tarihi: 18.06.2020.
- Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Libya Devleti Ulusal Mutabakat Hükümeti Arasında Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası (2019). URL: <https://resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/12/20191207.pdf>, Erişim Tarihi: 21.05.2020.

- Türkiye Cumhuriyeti İletişim Başkanlığı (2019). *Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Putin Telefonda Görüştü*. URL: <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdoganile-rusya-devlet-baskani-putin-telefonda-gorustu>, Erişim Tarihi: 21.05.2020.
- Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (2019). *2018 Yılı Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu*. URL: <http://www.tpao.gov.tr/file/2003/sector-raporlari-2018-2735e5d18395d1ba.pdf>, Erişim Tarihi: 18.06.2020.
- United Nations Security Council (1992a). *Items relating to the Libyan Arab Jamahiriya (Resolution 731)*. URL: <https://www.sipri.org/sites/default/files/2016-03/S-RES-731-1992.pdf>, Erişim Tarihi: 17.06.2020.
- United Nations Security Council Resolution (1992b). *Items relating to the Libyan Arab Jamahiriya. (Resolution 731)*. URL: <https://www.sipri.org/sites/default/files/2016-03/S-RES-731-1992.pdf>, Erişim Tarihi: 17.06.2020.
- United States Geological Survey (2010). *Assessment of undiscovered oil and gas resources of the Nile Delta Basin Province, Eastern Mediterranean*. URL: <https://pubs.usgs.gov/fs/2010/3027>, Erişim Tarihi: 19.06.2020.
- Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi (1969). URL: <http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/altipar/Okuma/Viyana%20Andlasmalar%20Hukuku%2069.pdf>, Erişim Tarihi: 18.06.2020.
- Yaycı, C. (2012). Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye. *Bilgi Strateji*, 4(6), 1-70
- Yaycı, C. (2020). Türkiye Libya arasında imzalanan Münhasır Ekonomik Bölge Antlaşması'nın sonuç ve etkileri. *Kriter Dergisi*, 4(42), 34-37
- Yıldız, D. (2008). *Tarihi geçmişi, stratejik önemi ve su sorunu açısından Akdeniz'in doğusu*. İstanbul: Bizim Yayınlar Kitabevi.
- Yorulmaz, R. (2019). Sıcak gündem: Doğu Akdeniz. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 10(88), 80-83.

